

Purpose: Holistic study of syntactic verbal adjectivation, which provides the definition of common and distinctive features of the self-adjectives and taken to the attribution field of verbal tokens; analyzes semantic syntax and formal syntax expressions of the transposed units.

Results: The principal common of verbal adjectival transposyt and attributes is their subordinate reference of the noun and operation of syntactically complicated sentences. The difference between these two groups of units is found that: 1) self-adjectives are much more about preposition noun, unlike them formed due to the adjectivation infinitives stand after the reference noun: 2) the primary carriers of static signs depend on various origin and lexical meaning of nouns, while significant feature of the infinitive, which acquired syntactic features adjective is mostly verbal submission token. The valence bond is not particular for the transposed units.

Discussion: In modern Ukrainian literary language capable infinitives can implement the attribute semantic syntax attitude and act as attributive syntaxemes. With formal syntactic hand infinitives are due to fit with the bearing noun. The bearing noun expressed by the verbal nouns or by nouns with abstract value. Brought up questions concern only one of the aspects of adjectival transposition. In the future of the relevant research the topical is the research of the syntactic adjectivation of adverbs.

Key words verb, adjective, transposition, adjectivation, semantic and syntactic relations, formal syntactic relationships.

Vitae

Nataliia Kostusiak is Doctor of Philology, Professor, Professor of Department of Ukrainian Language at Lesya Ukrainka Eastern European National University. Her areas of research interests include functional linguistics, cognitive linguistics, categorical linguistics and communicative linguistics.

Correspondence: nat_kostusyak@ukr.net

Марія Слободян

УДК 81'367.635'367.7'42

ФУНКЦІЙНО-СЕМАНТИЧНИЙ ПОРТРЕТ ЧАСТКИ *ТІЛЬКИ* У ХУДОЖНЬОМУ СТИЛІ

Здійснено функційно-семантичний опис частки тільки, охарактеризовано особливості вживання частки та її роль у синтаксичній організації дискурсу; окреслено найхарактерніші функційні вияви частки; з'ясовано роль частки у формуванні імплікацій, точок зору та імпліцитних смислів; розглянуто найхарактерніші контексти вживання частки.

Ключові слова: частка, дискурсивні слова, дискурс, функційні вияви.

Серед найскладніших проблем партикології залишається виявлення і науковий опис смислового наповнення часток української мови. Складність цього завдання пояснюють специфікою функційно-комунікативного вживання часток. Тема лінгвістичного дослідження часток була предметом вивчення українських і зарубіжних мовознавців, які, в основному, розглядали частки як дискурсивні слова з відповідною їх характеристикою. Серед українських лінгвістів цим питанням займалися Ф. С. Бацевич (Bacevich, "Chastki ukrajinskojji movi"), А. П. Загнітко (Zahnitko, Karatayeva), К. С. Симонова (Simonova), О. С. Педченко (Pedchenko) та ін. Зарубіжні дослідники розглядають частки в контексті функціонування дискурсивних слів (далі – ДС) (інші назви – дискурсивні маркери, дискурсивні конектори, дискурсивні частки та ін.). Це, зокрема, праці В. Fraser (Fraser), D. Schiffrin (Schiffrin), L. Brinton (Brinton), G. Andersen (Andersen) та ін.

Актуальність дослідження полягає у тому, що українське мовознавство характеризується недостатнім рівнем вивчення лінгвістичного статусу партикул і їхніх лінгвістичних особливостей, зокрема розгляд часток як ДС і дослідження їх семантико-прагматичних можливостей. **Новизна** роботи полягає у невеликій кількості досліджень функціонально-комунікативних можливостей партикул як ДС в українській лінгвістиці. **Теоретичне значення** отриманих результатів полягає в можливості застосування висновків у наукових дослідженнях сучасних вчених, присвячених часткам української мови, їх дискурсивній природі, а також їх семантико-прагматичних особливостей функціонування у дискурсі.

Мета роботи – здійснити функційно-семантичний опис частки *тільки* на матеріалі української прози. Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань: 1) охарактеризувати особливості вживання частки *тільки* та її роль у синтаксичній організації дискурсу; 2) окреслити найхарактерніші функційні вияви частки; 3) з'ясувати роль частки у формуванні імплікацій, точок зору та імпліцитних смислів.

Функційно-семантичні смисли частки описані в таких пунктах характеристики *тільки* як ДС: особливості вживання та синтаксичної організації дискурсу, функційні вияви; прагматичні смисли частки охарактеризовані у таких позиціях опису як прагматичні імплікації, точка зору, імпліцитні смисли.

Часткам притаманна така лінгвістична категорія як модальність, тобто частки виражають відношення мовця до висловлювання і їхні особливості виявляються лише в категорії людського вербального спілкування, тобто в дискурсі. Л. Коломієць та А. Майборода стверджують, що «модальність кваліфіковано як визначальну рису усіх часток» (Kolomiyc', Mauboroda). Таким чином, ми можемо розглядати частки як дискурсивні слова.

Частка **тільки** за структурою є проста, за походженням – відприслівникова. Частка має праслов'янську етимологію – праслов'янське *tolikъ* «такий великий, такий числом», суфіксальне утворення від праслов'янського **toil* «стілки», що складається з вказівного займенника **to-* «той» і частки **li-* «чи» («Etimologichnyj slovník» 5: 704).

1. Особливості вживання.

- Лексична сфера дії. У лексичну сферу дії частки «потрапляють» всі самостійні частини мови, незалежно від виконуваних синтаксичних функцій. Крім цього, ДС часто може стосуватися як окремих слів, так і цілих фраз чи речень в залежності від позиції в дискурсі.

- Стилістичні обмеження. Щодо стилістичних обмежень, то частка **тільки** вживається у всіх стилях мовлення, бо не містить емоційно забарвлених відтінків чи інших особливостей, що обмежували б її стилістичну сферу функціонування.

- Позиція у висловлюванні. Типовою для **тільки** є препозиція щодо виділеного слова чи словосполучення: *Зрештою, все, що відбувається довкола, – теж шоу. Тільки бери камеру і знімай!* (Rozdobud'ko 23). Нетиповою, але характерною є інтерпозиція частки щодо складних присудків чи узгоджених словосполучень. Завдяки цьому досягається максимальне акцентування саме на другій частині присудків чи словосполучень, яка з точки зору (далі – ТЗ) автора потребує виділення: *Чудо – це щось таке, що неможливо зрозуміти. У нього можна тільки повірити* (Mal'archuk Govoryty 8).

Письменники часто використовують постпозицію частки і тоді у сферу дії ДС можемо віднести всю частину висловлювання, що знаходиться після частки: *Падіння, приниження, вини? Збагнути не міг. Знав тільки, що в ньому розбилося щось назавжди* (Shkl'ar 61).

- Синтагматика. Частка поєднується з різними ДС (частками, приєдниками, прислівниками) – хіба, ніби, а, ось, куди, хай, й, треба, ото, а хоч би, можна, які, в свою чергу, підсилюють семантичне та комунікативне наповнення **тільки**, а також можуть додавати певних модальних, інформативних, чи експресивних відтінків: *А завірюха надворі – свище, гуляє. Хіба тільки ненормальний якийсь у таку погоду дитину з хати випхає* (Bag'ana 68); *Ласкаво просимо до невідкритої країни – хоч би тільки для того, щоб побачити, якою красивою може бути революція* (Zabuzhko 74).

Варто зазначити, що частка **тільки** належить до небагатьох, які можна повторювати в межах одного речення чи кількох синтаксичних конструкцій, що об'єднуються у висловлювання. Якщо **тільки** стосується однорідних членів речення, останній з яких є найсуттєвішим (типово), то часто таке речення має експресивне забарвлення: *Він мене також кохає, тільки не вміє, тільки не може, тільки не хоче сказати про це* (Lys 123); *З усіх демагогів наукові найнебезпечніші. Їм завжди хочеться тільки фундаментальних досліджень, тільки великих відкриттів, тільки чогось позахмарного, космічного, на грішну землю вони дивляться лише як на кінечне зло, до якого їх прикуто силами тяжіння й громадських обов'язків* (Zagrebel'nyj 215).

Крім цього, можна спостерігати контексти, де повторюється вся фраза, якої стосується частка. У таких випадках це висловлювання має важливе значення для автора і він хоче максимально акцентувати на цьому увагу: – *Скажи, ти багато мав жінок переді мною? О, тільки не обманюй. Тільки не обманюй* (Vynnyshchuk 103); *Наприклад, невдала малярка з невпорядкованим життям. Оце мене лякало найбільше. Адже було б досить банальним уявити, що на заробітки мене погнало нещасливе кохання! Бр-р-р. Тільки не це. Тільки не це...* (Rozdobud'ko 83).

- Синонімія / антонімія. Вважається, що семантично близьким синонімом для **тільки** є частка **лише** (Zahnitko, Karatayeva 248). Ці дві частки мають подібну семантику, хоча є деякі відмінності, що дають підстави не ототожнювати ці дві частки. Крім цього, у реченні (поширеному висловлюванні) ці частки можуть вживатися одночасно підряд, що підтверджує вищесказане. *Цигани, але ті давніші, мандрівні, – то як той вітер: налетить у затишшя, підхопить, що може підхопити, що здатне летіти, а душу сколихне. Лише каміння не підхопить. Тільки скам'янілої душі не сколихне* (Sodomoga 75); *Найкраща посмішка, на яку тільки був здатен цей тип, наполовину оголювала лише бездоганні передні зуби, рожеві і міцні* (Brynyh 174).

Крім цього, подібним комунікативним смислом виділення чогось в окремий клас володіє ДС **виключно**, яке іноді може стояти поряд з **тільки**: *Рідною й близькою, впізнаваною, літературою для багатьох зробили тільки й виключно почуття* (Zabuzhko 124).

- Фразеологізми, до складу яких входить **тільки**: *Тільки вухами лягнути – нічим не зарадити несподіваному підступові кого-небудь* (Frazеologichnyj slovník. Web. 13 Mar. 2017.); *Тільки душа в тілі – ледве живий, без утіхи і радості* (Frazеologichnyj slovník. Web. 13 Mar. 2017.).

- Сполучення слів, до складу яких входить **тільки**. Проаналізувавши низку прикладів, можемо говорити про таке сполучення слів, як **тільки-но**, що має складні комунікативні смисли, які можна витлумачити лише в конкретних ситуаціях: *Вийшовши з темного провулка, вона звернула на площу, куди й він тільки-но ступив крок: із такої ж сутні – в освітлений ліхтарем простір, що перед Львівською оперою* (Sodomoga 11). Комунікативним смислом цього речення буде виділення дії, яка є елементарною/мінімальною (з точки зору мовця), а **но** виступає підсилювальною часткою, акцентуючи на цьому значенні. *А за мною тобі не гикається? Ну, звісно ж, тільки-но вчора бачилися* (Shkl'ar 79). Частка виражає відношення до часу – зовсім недавно, тільки що (з ТЗ мовця для даної ситуації), а **но** підсилює цей комунікативний смисл.

2. Особливості синтаксичної організації дискурсу.

• Синтаксична надмірність. На думку Н. В. Кондратенко, синтаксична надмірність спостерігається на рівні речення та тексту. Синтаксична надмірність виявляється у реченні як сурядними, так і підрядними рядами різного обсягу та ступеня поширеності. Крім звичайних багатоконпонентних складних речень, частини яких поєднані сурядним чи підрядним зв'язком, мікротекст можуть утворювати поліпредикативні комплекси з різними видами зв'язку. У випадку синтаксичної текстової надмірності «сурядний зв'язок спостерігається не всередині речення чи поліпредикативного комплексу, а наявний між текстовими конструкціями, здебільшого між окремими фразами. З огляду на це текст виформовується як низка однотипних простих або складних речень» (Konдрatenko 219-220).

А воно, дурне, ревіти почало, і – до баби своєї кривної одразу жалітися на мене. Мовляв, ні за що образила. А баба тільки щось прошепотіла, налякала, перехрестивши мене – на відстані великій – тричі по-церковному, малу на руки взяла, до грудей своїх величезних і м'яких притисла, а тоді ходу прискорила так, що тільки курява за нею задиміла (Bag'ana 27); Він став налягати на весла. Тільки так можна було втекти від дівчини, яка бігла до нього крізь осінь, листя, крізь шум гілля, з якого листя ще не опало, крізь гілляччя, яке хапало її за руки, крізь хащу, що виростала з цього гілляччя, крізь тумани, сизий і сивий, схожий на велике сіре полотно, на якому проступають обриси цього парку, швидше лісу, де кожне дерево розростається до неймовірних розмірів (Lys 7).

• Синтаксична компресія. Синтаксична компресія являє собою фрагментацію тексту, з якої виділяють два основні види: парцеляцію та сегментацію. Парцеляція – «спосіб мовленнєвого оформлення єдиної синтаксичної одиниці – речення – кількома комунікативними одиницями – фразами» (Konдрatenko 225), при чому характерною ознакою парцельованих конструкцій є нерівноправність компонентів: парцелят підпорядкований стрижневій конструкції і зберігає відповідну граматичну залежність. Іноді важко конкретно визначити стрижневу фразу, адже такі речення обов'язково поєднані за змістом і комунікативно.

Сегментація як різновид фрагментації тексту може бути протиставлена парцеляції в аспекті концентрації інформації: «якщо в попередньому випадку семантично навантаженим є стрижневий компонент, а не фрагмент (парцелят), то в цьому випадку семантично вагомішою є сегментована частина, що містить тему повідомлення (при актуальному членуванні речення)» (Konдрatenko 225). При такій синтаксичній організації дискурсу перше речення (зазвичай, типово) є стрижневим, тобто певним центром, довкола якого розгортається розповідь чи дія, а наступні речення (сегменти) є семантично та інформативно наповненішими, а отже, важливішими – вони містять рему повідомлення. Сегменти можуть уточнювати, пояснювати, давати нову інформацію про стрижневий компонент. Частина може стосуватися як стрижневого компонента, так і сегментів (може разом з словом, якого стосується, становити ціле речення): *Хоча, може, він ні в чому не винен. Може, навіть не здогадувався, що вона в нього закохалась. Ніяк на це її не провокував. Але якби провокував, то я міг його вбити. Я боявся тільки, що це все одно нічого не дасть, якби я його вбив (Mal'archuk Govoryty 33);*

Вона летіла над вулицями цього міста, а місто справді занурювалось у безодню...

Місто зникло, а прірва глибшала.

Яніна вже йшла і співала.

Співала уголос.

На неї оглядались перехожі.

Тільки при переході вулиці, коли її ледве не збила машина, Яніна отямилася (Lys 165).

Ці приклади демонструють такий різновид фрагментації тексту як сегментацію, коли багато речень виформовують, по суті, одну синтаксичну конструкцію з певним змістом.

Одним махом навстіж одчинила вікно – затишишия, парнота... Тільки скрипка свіжою раною щемить під серцем. Тільки погляд темних очей ятрить душу... (Sodomoga 75).

Синтаксична сегментація, представлена цим контекстом, показує ситуацію, коли частина стосується висловлювання, яке змістовно і комунікативно залежить від стрижневого компонента, та є інформативно навантаженим, адже розповідає про нього.

• Пунктуаційні особливості.

«Коли я маленькою була, любила могилки – для камінців – робити...», – у простір дивлюся просвітлено, наче бачу там знайомого когось. Але там – тільки – незнайомі обличчя... (Bag'ana 16); Гудзики на сорочці Несторовій, розстібаючи, відриваю – уявляю, що кожен гудзик – то жінка його, коханка котрась – із колишніх...із теперішніх... Не буде більше їх... буду... тільки... я... одна... (Bag'ana 150).

Варто зауважити, що письменники часто пунктуаційно виділяють частку з метою максимального виділення бажаного (зазвичай це препозиція ДС відносно сфери своєї дії). У таких випадках можна констатувати певну автономію частки та її вагоме семантичне навантаження, яке змушує автора акцентувати на ній увагу.

3. Функційні вияви.

• Видільний. Частина виділяє певні об'єкти /особи в окремий клас: *Люди й умови, в яких вони живуть, нас не цікавлять. Нас цікавлять тільки тварини (Mal'archuk Govoryty 20-21).*

• Обмежувальний. Частина виражає обмеження дії чи часу певним етапом: *Бумблякевич відсьорбнув вишнівки і тільки тепер усвідомив, що в хаті немає електрики (Vynnychuk 169).*

• Спонукальний. Частина підсилює заклик до дії: *Корабель вас чекає. Прошу тільки запам'ятати гасло на випадок, якщо на нас нападуть пірати (Vynnychuk 133).*

4. Комунікативні вияви. Залежно від конкретного комунікативного завдання, речення поділяють на тему та рему. О. Безпояско зазначає, що «вихідною комунікативною частиною речення, що визначає предмет повідомлення, те, що відоме або встановлюється з контексту, є тема. У другій комунікативній частині повідомляється щось про тему, тому вона вважається головною» (Bezpojasko 317) і називається ремою. Мовознавці вважають, що частка **тільки** належить до часток, які здебільшого виділяють тему, хоча у досліджуваних творах ми можемо спостерігати і актуалізаційно-тематичний, і актуалізаційно-рематичний вияв однаковою мірою.

- Актуалізаційно-тематичний вияв: *Краще би матінка твоя змалечку його на травичку випускала та до людей привчала – але ні! Собі все! Тільки собі! Щоби тільки вона на синочка свого дивилася! Тільки для неї він ріс...* (L'uko Dashvar 79).

- Актуалізаційно-рематичний вияв: – «Чому журавлі, літо ж тільки починається?» – подумалось йому. – *Ці журавлі несправжні*» (Lys 6).

5. Прагматичні імплікації. Прагматичні імплікації, які вводять у пропозицію висловлювань (мовленнєвих актів) деякі частки, за своєю природою ґрунтуються на мисленнєвих операціях виводу адресатом (слухачем, читачем) із змісту висловлювання конкретних комунікативних смислів прагматичного характеру. Імплікації стосуються внутрішніх ознак об'єктів, фактів, дій, станів, процесів тощо, про які йдеться в пропозиції висловлювання. Це, так би мовити, «об'єктивні» ознаки елементів пропозиції (Bacevich, “Chastki ukrajinskoji movi” 69-70). Найбільш розповсюдженим є тип імплікацій, які вводять різноманітні мисленнєві (у широкому сенсі слова) операції, здійснювані адресантом (мовцем, автором) над змістом висловлювання. Це, так би мовити, «суб'єктивні» ознаки елементів пропозиції. Цей тип має низку різновидів, що виявляють різні прагматичні особливості висловлювання. Інший тип імплікацій більше розповсюджений і має низку підтипів, зокрема імплікації, що вказують на ментальні операції адресанта (мовця, автора). Такий підтип найбільш частотний і властивий, наприклад, частці **тільки** у межах грані виділення мовцем чогось у певний, як правило, винятковий клас. Іншими підтипами є імплікації, що вказують на вольові прояви адресанта; імплікації, що вказують на комунікативні операції адресанта; імплікації, що вказують на ментально-комунікативні операції мовця.

- Імплікації вказують на ментальні операції адресанта (мовця, автора): *Били його не раз. Де тільки і хто тільки. Чоловікові доводилось навіть провести один день в полоні ворогів* (Slapchuk 270). Частка виділяє у винятковий клас об'єкти / дії / стани та підсилює семантику висловлювання, виражаючи максималізм / різноманітність, яка повинна вразити читача, викликати в нього обурення, подив, розуміння, жаль тощо.

- Частка стосується логічного питання / сумніву, що впливає з попередньо сказаного контексту висловлювання: *Що за халепа! Тут навіть музики знуцаються з мене! Чи то мені тільки так здалося?* (Rozdobud'ko 41).

- Частка стосується дії, яка є дуже бажаною і заради її отримання мовець готовий на все, що завгодно (з ТЗ мовця): *Я поїду з ним! Дайте мені грошей! Я все, що хочете для вас зроблю, тільки дайте!* (Mal'archuk “Zgory vnyuz” 183). Цей тип імплікацій об'єднує висловлювання з діями двох видів: бажана дія і дія, на яку готовий мовець, аби отримати бажану дію. З контексту можемо говорити про те, що дія, яку необхідно зробити вимагає від мовця великих зусиль і є нелегкою, але прагнення тої дії штовхає мовця погоджуватись на все, аби досягти бажаного.

- Частка стосується висловлювання, що є логічним підтвердженням, попередньо сказаного твердження: *«Господи, я блюзнір», – подумав Сильвестр. – Але мук совісті не було. Не було навіть бажання сходити в туалет. Тільки відчуття, що він належить до цієї абсолютної тиші* (Lys 48).

6. Точка зору. Точка зору є одним з найбільш актуальних понять сучасної когнітивно і функційно-комунікативно зорієнтованої лінгвістики. Категорія ТЗ підсвідомо зрозуміла практично кожному носієві мови, однак постає як складне поняття в аспекті наукової експлікації її сутності, як, зрештою, більшість категорій лінгвістичної прагматики. Точка зору – «імпліцитний прагматичний компонент спілкування і, відповідно, його складників, який задається мовцем і стає основою його підходу до формування змістової частини інтеракції, зокрема, емпатії, ставлення до об'єктів (у широкому сенсі слова), їх оцінок, пріоритетів подання тощо» (Bacevich, “Chastki ukrajinskoji movi” 71-72). Ставши, фактично, спільною для адресанта і адресата прагматичною пресупозицією, ТЗ виформовує основу кооперативного спілкування; несприйняття адресатом ТЗ адресанта може стати (а часто і стає) важливою причиною конфронтації учасників спілкування.

«Сьогодні мені тільки ще по спині не ходили», – почуття гумору пробудилося раніше від решти почуттів (Slapchuk 35). З ТЗ автора, висловлювання, якого стосується ДС виокремлюється в мінімальний клас, тобто це єдине, чого бракує для повноти ситуації. Тут чітко прочитуємо іронічну манеру висловлювання і, крім виділення, частка підсилює та актуалізує головне змістове наповнення фрази. Можемо говорити, що ДС виформовує комунікативний центр висловлювання, довкола якого розгортається дискурс.

А що я такого вповів? – здивувався капітан: – Я тільки висловив думку, що вся наша команда – це чистої води топильниці (Vynnyshchuk 137). Цей приклад демонструє ситуацію, коли одного з співрозмовників, який здійснює певну дію (**тільки X**), не зрозуміли чи сприйняли не так, як цей адресант очікував. А інший співрозмовник, по-своєму зрозумівши вчинок співрозмовника починає нелогічно (з ТЗ автора – тут чітко видно, що автор стає на позицію адресата, який перебуває у фокусі емпатії) реагувати. Адресат обурюється, адже він

тільки X, тобто адресант невірно зрозумів його комунікативну інтенцію.

Офіційний результат, що мав на меті показати країну буцімто «розколотою» надвоє, **тільки** роздратував народ іще дужче (Zabuzhko 45). Частка стосується фрази, яка імпліцитно є неочікуваною, адже на меті був інший результат. З ТЗ автора висловлювання, до якого апелює ДС є життєво виправданим і реальним, та не все залежить від покладеної на нього мети.

7. Імпліцитні смисли. Незаперечним є те, що частки як ДС вносять у змістову частину висловлювань, дискурсів, текстів нову інформацію, особливий «експліцитно не виражений смисловий рядок» (Nikolajeva 13). Імпліцитна смислова інформація, яку вносять частки у повідомлюване, має складну семантико-прагматичну природу. У виведенні імпліцитного змісту важливу роль відіграють контекст і ситуація спілкування. «виходячи з цього, можна стверджувати, що імпліцитний зміст (смысл) – це така інформація, яка, не маючи безпосереднього вираження, виводиться з експліцитного змісту (смыслу) мовних одиниць внаслідок їхньої взаємодії зі знаннями отримувача (адресата – читача, слухача) тексту, зокрема з інформацією, яка береться з контексту та ситуації спілкування» (Bacevich, Osnovy 174).

Виходячи із ономазіологічних (функційно-відображувальних) позицій, виділяють низку різновидів імпліцитних комунікативних смислів, які вводять частки у контекст і ситуацію спілкування, а також показують, що частка може стосуватися як попереднього, так і наступного контекстного розгортання їх змістової частини, а також заціпати низку способів представлення цієї інформації: суб'єктивної, об'єктивної, генералізованої тощо.

- Стосується зміни / уточнення попереднього стану ситуації, яка була відносно сталою – тобто перебувала на певному рівні / етапі: «*Ми прибули сюди надто пізно, – сказав мені днями один західний журналіст. – Не на місяці пізно, а на роки. Не можу з цим не погодитись. Тільки я б сказала – на десятиліття* (Zabuzhko 87); – *Ніколи не можу зрозуміти, коли ти жартуєш, а коли говориш серйозно, – пробурмотіла вона. – Гаразд неси. Тільки дуже обережно і тихо. Мсьє не любить, коли йому заважають у цей час балачками.* (Rozdobud'ko 150). У цих контекстах частка поєднує два речення, друге з яких несе у собі додаткову інформацію відносно першого, комунікативним смислом якого буде 'невелике уточнення / зауваження'. Можемо замінити **тільки** на але.

- Стосується прикладів, коли висловлювання виражає обурення мовця: – *Ми мусимо забрати у вас котів, а вас заарештувати! – кажуть міліціонери з охорони тварин. – Забрати?! Тільки не це! Не забирайте у мене котиків!* (Mal'archuk Govorytu 21). У цьому прикладі обурення супроводжується відповідними розділовими знаками (знаком оклику, тире) для підсилення фрази та експресивного забарвлення висловлювання.

- Лексична сфера – відношення до часу: *Він всміхався. Мовчав. Дівчина чомусь посмутніла. Тільки на хвилину. Знову розсміялася* (Slapchuk 214). Частка стосується певного конкретного моменту мовлення / дії, що презентується іменником на позначення часових меж, актуалізуючи його семантичне навантаження.

- Лексична сфера – відношення до дії: *Я повертаюсь в кімнату, але не сплю, тільки вдаю, що сплю* (Mal'archuk "Zgory vnyz" 112). Цей тип імплікацій вказує на дію, що відбувається при запереченні певної попередньої дії, а наступна дія (сфера дії частки) являє собою з ТЗ мовця реакцію, типову (чи нетипову) для даної ситуації. Тобто тут маємо дві частини висловлювання (можуть бути як окремими реченнями, так і предикативними частинами одного речення), що взаємозалежні між собою (хоча типово семантично головною буде перша частина висловлювання). Комунікативною схемою цих імплікацій буде 'не X, а **тільки** Y'.

На вулицях міста порожньо. Тільки Зима і Оксана – володарі цієї нічної пори (Kornij

86). Частка стосується частини висловлювання, яка є підтвердженням / конкретизацією / доповненням попередньо сказаної фрази. Тут маємо також приклади синтаксичної сегментації, де другий сегмент висловлювання несе у собі інформативне навантаження стосовно першого (стрижневого).

– *А тепер, – казала баба, – трава не росте, а гуде. Я тільки скошу, а вона за ніч знову виросте* (Mal'archuk "Zgory vnyz" 82). Частка стосується дії, яка з ТЗ мовця є певним результатом для даної ситуації, тому можемо говорити про залежність другої частини висловлювання від першої (ці комунікативні ситуації можуть реалізовуватись як в межах одного речення, так і являють собою дві синтаксично незалежні одиниці). Комунікативною схемою цих ситуацій буде 'X, то буде **тільки** Y' або '**тільки** Y, то буде X'. Комунікативним виявом частки є виділення певної дії в окремий / винятковий клас, що протиставляється іншим класам.

- Лексична сфера – відношення до об'єктів: – *Але вона, як виявилось, змогла обдурити всіх – тата, бабусю, тітку Ларису, сусідів, подружку Ліну, сусідку Серафиму Матвійвну. Всіх, але тільки не маму* (Lys 33). У сферу дії частки потрапляють об'єкти, які підтверджують / доповнюють попередньо озвучене заперечення. Комунікативною схемою цієї ситуації буде 'X, **тільки** не Y'. Комунікативним смислом, який вносить ДС є виокремлення об'єктів, яких стосується частка в окремий винятковий мінімальний клас, який протиставляється іншим (попередньо запереченим).

Вона теж училася, а тоді забула, розгубила все знайдене, лишилася тільки пам'ять про батька, та й не пам'ять, а суцільний біль, якого лякалася щодалі більше, але й позбутися, почувала це виразно, вже ніколи не зможе (Zagrebel'nyj 20). Частка стосується об'єктів, які є смисловим підтвердженням попередньо висловленої думки (що об'єднує його з попередньою гранню), але в цих випадках немає заперечення. Об'єкти, до яких апелює частка, несуть у собі додаткову інформацію про попередньо сказаний стрижневий компонент і семантично важливим і, відповідно, залежать від цього компонента.

Таким чином, частка **тільки** тільки може стосуватися як окремих слів, так і цілих фраз чи речень в залежності від позиції в дискурсі. Частка відіграє важливу роль у формуванні таких явищ синтаксичної

організації дискурсу як синтаксична надмірність і синтаксична компресія. Найхарактернішими функційними виявами *тільки* є видільний, обмежувальний та спонукальний. Частка стосується низки прагматичних імплікацій, зокрема, імплікації, що вказують на ментальні операції адресанта (мовця, автора) у межах грані виділення мовцем чогось у певний, як правило, винятковий клас. *Тільки* вносить у змістову частину висловлювань низку імпліцитних смислів, зокрема, стосується уточнень, деталізації інформації та підсиленого ставлення мовця до висловлювання. Перспективу подальших наукових пошуків убачаємо в дослідженні функційно-семантичних особливостей інших часток української мови.

References

- Andersen, Gisle. *Pragmatic markers and sociolinguistic variation: A relevance-theoretic approach to the language of adolescents*. Amsterdam & Philadelphia, 2001. Print.
- Bacevich, Floriy. *Chastki ukrayinskoyi movi yak diskursyvni slova*. Lviv, 2014. Print.
- Bacevich, Floriy. *Osnovy komunikatyvnoi lingvistyky*. Kyiv, 2009. Print.
- Bezpoiyasko, Olena, and Gorodenska, Katerina, Rusanivskiy, Volodymyr. *Gramatika ukrayinskoyi movi: Morfolohiya*. Kyiv, 1993. Print.
- Brinton, Laurel. *Pragmatic Markers in English. Grammaticalization and Discourse Functions*. Berlin: Mouton de Gruyter, 1996. Print.
- Etymologichnyi slovnyk ukrayinskoyi movi: V 7 Tt.* (Etymological dictionary of the Ukrainian language: In 7 Vol). Vol 5, 1983. Print.
- Fraser, Bruce. *What are Discourse Markers?* *Journal of Pragmatics*. 31 (1999): 931-952. Print.
- Frazeologichnyj slovnik*: <http://svitslova.com/idioms-dictionary/3960-2013-03-23-10-01-19.html> Web. 13 Mar. 2017.
- Frazeologichnyj slovnik*: <http://svitslova.com/idioms-dictionary/3961-2013-03-23-10-01-57.html> Web. 13 Mar. 2017.
- Kolomyiec, Lidiya, and Mayboroda, Anatoliy Chastka. *Intertextuality. Suchasna ukrayinska mova. Morfolohiya*. – Kyiv, 1984. 508-514. Print.
- Kondratenko, Nataliya. *Syntaksys ukrayinskogo modernistskogo i post modernistskogo khudozhnogo dyskursu*. Kyiv, 2012. Print.
- Nikolayeva, Tatyana. *Funkciyi chastic v vyskazyvaniyi*. Moskva, 1985. Print.
- Pedchenko, Svitlana. “*Semantyka i funkcionuvannia modalnyh chastok u suchasniy ukrayinskiy movi*.” Diss. Harkiv, 2010. Abstract. Print.
- Schiffrin, Deborah. *Discourse Markers*. Cambridge, 1987. Print.
- Symonova, Katerina *Chastki u gramatichnyh praciach kincia XVI – pershoiy polovyny XVII st. Intertextuality. Shidnoslovyanski gramatyky XVI – XVII st*. Kyiv, 1982. 71-74. Print.
- Zagnitko, Anatoliy, and Karatayeva, Anna. *Slovnyk chastok: materialy i statyi*. Donetsk, 2012. Print.

List of Sources

- Bagriana, Anna. *Dyvna taka lyubov*. Kyiv, 2010. Print.
- Brynyh, Myhaylo. *Elektronnyi plastylin*. Kyiv, 2007. Print.
- Dashvar, Luko. *Maty vse*. Harkiv, 2013. Print.
- Korniy, Dara. *Tomu, shcho ty ye*. Harkiv, 2013. Print.
- Lys, Volodymyr. *Ostriv Sylvestra*. Harkiv, 2009. Print.
- Malyarchuk, Tania. *Govoryty*. Harkiv, 2007. Print.
- Malyarchuk, Tania. *Zgory vnyz. Knyga strahiv*. Harkiv, 2007. Print.
- Rozdobudko, Iren. *Amulet Paskalya*. Harkiv, 2007. Print.
- Shkliar, Vasyl. *Nostalgiya*. Kyiv, 1989. Print.
- Slapchuk, Vasyl. *Osin za shchokoyu*. Kyiv, 2005. Print.
- Sodomora, Andriy. *Slozy rechey*. Lviv, 2010. Print.
- Vynnychuk, Yuriy. *Malva Landa*. Lviv, 2007. Print.
- Zabuzhko, Oksana. *Let My People Go*. Kyiv, 2006. Print.
- Zagrebelnyi, Pavlo. *Rozgin*. Aygyul. Harkiv, 2003. Print.

Надійшла до редакції 22 березня 2017 року.

FUNCTIONAL AND SEMANTIC PORTRAIT OF UKRAINIAN PARTICLE *TILKY* IN FICTION

Mariia Slobodian

Department of the Ukrainian language, Ivan Franko National University of Lviv, Lviv, Ukraine.

Abstract

Background: Among the most difficult problems in the Ukrainian science of particles is the identification and scientific description of the semantic content of particles in the Ukrainian language. The complexity of this task explains the specific functional and communicative use of Ukrainian particles.

Purpose: The aim of the study is to implement functional and semantic description of Ukrainian particle *tilky* based on Ukrainian fiction.

Results: Ukrainian particle *tilky* may refer both to individual words and entire phrases or sentences, depending on the position in the discourse. Discursive word plays an important role in the formation of such syntactic phenomena of discourse as syntactic redundancy and syntactic compression. The most typical features of the Ukrainian particle *tilky* are excretory, restrictive and motivational features. A discursive word applies to a number of pragmatic implications, including the implication that indicates mental operations of the addressee (speaker, author) within the speaker's verge of selection of something into a particular class. The particle brings to the semantic expression a number of implicit meanings, particularly in the refinements, particularization of information.

Discussion: Ukrainian particle *tilky* as a discursive word is the bearer of important semantic and pragmatic meaning in discourse. Ukrainian particle *tilky* expresses general communicative sense of exclusivity, that is allocation of someone / something in private / exclusive class. The discursive word takes part in the formation and successful operation of a number of communicative and pragmatic concepts, especially implications, points of view, etc.

Keywords: Ukrainian particle, discourse, discursive word, functional manifestations.

Vitae: Mariia Slobodian, postgraduate student, major: Ukrainian language, Department of Ukrainian language, Ivan Franko National University of Lviv.

Research interests: communicative linguistics, pragmatic linguistics, discourse studies.

Correspondence: kulmatitska@gmail.com